

David Bugge

At inficere med håbløshed
- K.E. Løgstrup og børnelitteraturen

Da Løgstrup i 1969 bidrog til Sven Møller Kristensens og Preben Ramløvs antologi *Børne- og ungdomsbøger* med kapitlet »Moral og børnebøger«, kunne han ikke forudse, at Bent Haller få år senere skulle debutere som romanforfatter med den kontroversielle børnebog *Katamaranen*. Da romanen udkom i 1976, var Løgstrup imidlertid nødsaget til at kaste sig ind i den ophedede debat; for bogens forfatter gjorde i Løgstrups øjne akkurat, hvad Løgstrup syv år tidligere kategorisk havde fastslået, at en børnebogsforfatter ikke kan gøre – med mindre han da er en nidding eller en sindssyg, der lokker for sadisten: han tog livsmodet fra barnet og overhørte således selve tilværelsens diktat.

Moral og børnebøger

En voksenbogsforfatter, hedder det i »Moral og børnebøger«, bekymrer sig under sit arbejde ikke for, hvorvidt og hvordan det, han fortæller, påvirker læseren. Og skal heller ikke gøre det. Det er en kongstanke hos Løgstrup, der dukker op gang på gang i forfatterskabet. I essayet »Kirke og folk« fra *Kunst og etik* (1961) skelnes der således skarpt mellem de områder, hvor vi er ansvarlige for virkningen af vore ord og gerninger, og de områder, hvor vi »ifølge sagens natur« ikke er det, ja hvor det ligefrem er ødelæggende, hvis vi kerer os om virkningen (s. 202). Til den første kategori hører f.eks. lovgivningen, til den sidste foredraget, prædikenen – og digtningen. At søge selv at bestemme effekten heraf ville både være en foragt for adressaten og en manglende tiltro til ordenes egen virkekraft. Tilsvarende hedder det i »Sag og person« fra samme

essaysamling, at den risiko, vi i vor historisk-etiske tilværelse løber for, at vore handlinger får uforudsete konsekvenser, ikke findes for kunstneren: for de eventuelle konsekvenser »kommer ikke kunstneren ved« (s. 31).

I »Moral og børnebøger« følger en nærmere forklaring af, hvorfor forfatteren aflastes for dette ansvar; det skyldes den holdning, han og læseren indtager til det skrevne: »Både han selv og læseren har nemlig et dobbelt forhold til det fortalte, identifikation og afstand, og afstanden fritager forfatteren for at agte på sit værks virkning.« (s. 19)

Mens identifikationen består i, at man – også som læser – lever sig ind i romanpersonerne og *indefra* søger at forstå deres følelser og handlinger, betegner afstanden det syn eller (som Løgstrup ofte betegner det) det *perspektiv*, som forfatteren anlægger på personerne og deres skæbne, og som også kan blive læseren til del. Når Løgstrup taler om afstand eller om kunstnerisk distance, er der altså ikke tale om, at perspektivet skal suspendere en engageret indlevelse i litteraturen til fordel for en gold og klinisk læsestrategi, der ophæver fiktionens levende illusion og reducerer dens personer til 'litterære figurer'. Afstanden hører hjemme *inden for* den litterære oplevelse og skal her så at sige holde identifikationen i skak, så der levnes plads for en aktiv vurdering.

Hvis et værks emne kalder på en sådan vurdering, er det ikke blot etisk, men også kunstnerisk diskvalificerende, hvis den udebliver. Således kan Løgstrup i essayet »Filmens suggestionskraft« fra *Kunst og etik* frakende kriminalfilmen *Hun så det*, hvis fotografering og skuespillerpræstationer er kunstnerisk perfekte, rang af et kunstværk, fordi den er komplet perspektivløs, selv om emnet forlanger en etisk stillingtagen (s. 51-54). Tilsvarende hedder det i »Romantiker-naturalisten« fra samme bog i kritikken af Mykles *Sangen om den røde rubin*, at forfatteren både må gøre sig til ét med sin romanperson (identifikation) og lægge uendelig distance mellem sig selv og personen (afstand), hvilket sidste Mykle forsømmer. Det er ikke nok, at lurvetheden er i personen, hvis denne er lurvet, men det skal også fremgå af det – vel at mærke tavse – perspektiv, at det er lurvethed: »Det er nu engang nogle af vilkårene for at være forfatter, nemlig de etiske.« (s. 99)

Andre – skønt også etiske – vilkår gælder imidlertid for den forfatter, der skriver for børn. Det er Løgstrups pointe i »Moral og børnebøger«. Den voksnes afstand til det fortalte frisætter voksenbogsforfatteren til at fortælle skånselsløst realistisk om »fornedrelse, nederlag og skuffelse, som var han ude efter at slå ethvert lyssyn ned hos læseren«:

Ikke fordi det behøver at være hans hensigt, heller ikke fordi det behøver at have den virkning – begge dele hører til sjældenhederne – men fordi forfatter og læser stiltiende er enige om, at den voksne går til bogen på sin afstands egen regning og risiko. (s. 20)

Så realistisk har voksenbogsforfatteren ikke blot lov til at skildre virkeligheden. Han skal. Viger han tilbage herfor, er han – fordi den voksne er erfaren – ovre i triviallitteraturens virkelighedsflugt: »Han smører den voksne om munden og lokker for dagdrømmeriet.« (s. 21)

Men en sådan kras virkelighedsskildring tør ingen udsætte barnet for. Børnebogsforfatteren kan ikke lade hånt om, hvilken virkning hans bog gør på læseren. Hvorfor ikke? Fordi barnet ikke har samme dobbelte forhold, identifikation og afstand, til det læste som den voksne. Det kan nemlig ikke i samme grad læse perspektivisk, men foretager en total og umodificeret identifikation med hovedpersonen. Pædagogiske hensyn må derfor træde ind som en beskyttende erstatning for den manglende afstand; hovedpersonens liv skal lykkes, for at livsmødet hos barnet ikke skal slukkes:

Trængsel på trængsel skal romanpersonen igennem, rundt omkring dør de, men selv slipper han igennem, lidt skrammet måske, men med livet, lykken og moralen i behold. Med bipersonerne er det noget andet, af dem må den ene godt miste en arm, den anden et ben, den tredje blive skudt, men hovedpersonen skal det gå godt. (s. 20)

Den uindskrænkede erkendelsesopgave, som Løgstrup tillagde voksenbogen, viger altså her pladsen for et andet og vigtigere hensyn. Tilsidesættes det, er forfatteren ovre i voldsdyrkelsen: »Han tager håbet fra barnet og lokker for sadisten.« (s. 21)¹

Men nu er Løgstrups ærinde ikke at udstikke retningslinjer for, hvordan en børnebogsforfatter skal te sig, men at indfange årsagen til, at han ter sig, som han faktisk gør. Børnebogsforfatteren lokker nemlig *ikke* for sadisten. Er hans livssyn end præget af den dybeste pessimisme og nihilisme, forekommer livet ham end aldeles meningsløst og afskyeligt, – indpode barnet denne livsanskuelse (ved at lade hovedpersonens liv mislykkes) tør han ikke: »ingen voksen vover at inficere barnet med håbløshed«. Han står over for »selve tilværelsens diktat«, og det bøjer han sig for (s. 22).

Undertiden ser det ud, som om Løgstrup forestiller sig denne tilbageholdenhed som et hensyn, der – næsten som en suveræn livsytring – tvinger sig igennem bag om ryggen på børnebogsforfatteren (»Det pædagogiske hensyn sætter sig igennem, uvilkårligt og selvfølgelig« (s. 21)); til andre tider, som om der er tale om en besindelse fra den skrivendes side (»lægger bånd på sig selv«, »pålægger sig selv«, »holder igen« (s. 20-21)). Uklarheden hænger sammen med den tvetydighed, der generelt knytter sig til Løgstrups bestemmelse af de suveræne livsytringer, nemlig i hvilket omfang subjektet er suspenderet i livsytringens fuldbyrdelse.²

Hvorom alting er: børnebogsforfatteren lader – spontant eller af pligt – andre vilkår gælde for sin fortælling end voksenbogsforfatteren. Men, spørger Løgstrup da, betyder det så ikke, at børnebogen følger trivallitteraturens skema (»uskadt gennem trængsler til lykke«), at den smører sin læser om munden og lokker for dagdrømmeriet? Nej, kun overfladisk set, svarer Løgstrup uden nogen egentlig begrundelse ud over en henvisning til barnets og den voksnes forskellige erfaringshorisont.

Jeg kan imidlertid ikke se rettere, end at Løgstrup her viger udenom. Han besvarer ret beset ikke det spørgsmål, han rejser. Spørgsmålet vedrører selve teksternes opbygning og plot: deres *skema*, mens det kortfattede svar alene angår den hermeneutiske dimension: hvordan *læseren* opfatter og påvirkes af teksterne.

Og vender vi blikket mod den roman, Løgstrup selv fremdrager som eksempel på den ideale børnebog, er der intet belæg for at hævde, at den ikke skulle følge »den trivielle litteraturs skema«. Tom Kristensens *Bokserdrengen* fra 1925 (senere kaldet *Kina i Oprør*) er en skildring af den tolvårige missionærsøn Rolfs farefulde kamp for at befri sin tilfangetagne far fra den kinesiske bokserhær – og netop en kamp, der til slut bærer frugt, således at helten kommer »uskadt gennem trængsler til lykke«.

Modstillingen af børne- og trivallitteratur synes således skæv: Den første genrebetegnelse går på læseren, den anden på selve teksten. Endvidere er det spørgsmålet, om »uskadt gennem trængsler til lykke«-skemaet er et *eksklusivt* særkende for trivallitteraturen og ikke snarere et væsenstræk ved såvel den voksne trivallitteratur som ved *børnelitteraturen generelt* (trivallitterær eller ej), således at det specifikt trivallitterære relaterer sig til andre aspekter end selve handlingsgangen.

Denne skævhed bevirker, at Løgstrup ingen distinktion foretager *inden for* børnebogsgenren mellem trivallitterære og ikke-trivallitterære bøger. En sådan distinktion ville ellers hverken underminere Løgstrups pointe om børnebogsforfatteren, der (i så fald: trivallitterær eller ej) lyder tilværelsens diktat, eller relativere hans kritik af den voksne trivallitteratur.

Men distinktionen kunne – foruden sprogligt-stilistiske kriterier og i stedet for det skematiske vedrørende bogens slutning – for *både voksen- og børnelitteraturens* vedkommende knytte til ved netop Løgstrups ovenfor omtalte tanker om værkets (etiske) perspektiv. Skal ordet *trivallitterær* imidlertid tages for pålydende, må Løgstrups kriterium for det kunstnerisk-etiske perspektiv suppleres: Det er ikke nok, at romanforfatteren har opdaget og ladet det fremgå af perspektivet, at »romanpersonen er ond, lastefuld, forfængelig, sentimental, forløjet eller hvad det nu kan være« (»Romantiker-naturalisten«, *Kunst og etik*, s. 99). Perspektivet må endvidere være horisontudvidende og bryde den triviale

folkemorals definitive fordømmelse af en sådan romanperson og lade ham – om end ikke selve hans ondskab, lastefuldhed osv. – være omsluttet af den alle-favnende sympati, som karakteriserer den store kunst.³

Den ikke-triviallitterære børnebog kunne da ikke blot i sin *opbygning* bestyrke barnet i dets livsmod, men også i sin *opbyggelighed* inspirere barnet til at sætte dette – i sig selv retningsløse – livsmod i sit (radikalt forståede) medmenneskes tjeneste, hvad enten det pågældende medmenneske er 'med mig' eller 'mod mig'.⁴ Da barnet imidlertid ikke i samme grad som den voksne evner at læse perspektivisk, må de to aspekter i børnebogen i nogen grad konvergere: Det er m.a.o. i den gode børnebog ikke tilstrækkeligt, at det går hovedpersonen (læserens identifikationsfigur) godt, sådan som Løgstrup hævder; lige så vigtigt er det, at livsmødet under læsningen styrkes på den romanpersons vegne, der er »ond, lastefuld, forfængelig, sentimental, forløjet«, og som i kraft af identifikationen med hovedpersonen er læserens medmenneske i det fiktive univers, han er trådt ind i. Skurken skal derfor ikke som i den triviale (børne)bog ende i mørket udenfor, hvor der er gråd og tænders gnidsel, sådan som 'han ærligt havde fortjent'. Det ville *både* være at smøre læseren om munden og at lokke for sadisten!

Som Løgstrup påviser, lyder Tom Kristensen tilværelsens diktat: han lader drengen Rolf slippe gennem trængslerne »med livet, lykken og moralen i behold« og tager således ikke livsmødet fra barnet. I øvrigt interessant nok (hvad Løgstrup ikke er inde på) i modsætning til, hvad Rolfs følgesvend, den voksne kineser Hung, er på nippet til at gøre: Da han og Rolf gemmer sig i krattet på flugt fra den blodtørstige bokserhær, der angiveligt har taget faderen til fange, begynder Hung nemlig at fortælle, hvordan brand og død nu hærger byen, hvor de for boede:

»Det er – – nej, du skal ikke fortælle mere!« udbrod Rolf. »Jeg tror, jeg gaar i Stykker. Det gør saa ondt berinde i Hovedet. Men hvorledes saa det ud hjemme?«

Hung var meget ivrig. Han elskede at fortælle, og meget malerisk fremstillede han, hvorledes Kapellet saa ud efter Branden. Bliktaget var krollet sammen og var faldet ned, saa at fem af de Kristne var blevet dræbt. Rolf græd; men Hung blev begejstret over sin egen Fortælling og skaanede ham ikke. Han berettede om Henrettelserne og om Rolfs Hjem, hvor der kun stod Murene tilbage.

»Nej, du maa ikke fortælle mere. Du maa ikke!« skreg Rolf.

»Maa jeg ikke?« spurgte Hung, som først nu forstod, at han pinte den hvide Dreng.« (s. 27-28)

Hvad Tom Kristensen altså episodisk lader Hung driste sig til, viger han selv tilbage for; Rolfs fortvivlede pine, som den ellers sympatiske Hung i sin for-

tælleiver ikke straks opfatter, er jo ikke romanens sidste ord.

Vender vi os imidlertid mod de »onde, lastefulde« bipersoner, er det spørgsmålet, om ikke forfatteren i ovennævnte triviallitterære forstand netop lokker for sadisten, både i det skæbneforløb, der bliver dem til del, og i det perspektiv, der selv i børnelitteratur ikke ganske lader sig eliminere.

I sin analyse af den livsfarlige kamp på pagodens tag mellem Rolf og bøddelens søn Li, hvis »Øjne var sammenklemte og onde« (s. 61), hæfter Løgstrup sig ensidigt ved, at helten, da chancen byder sig, afstår fra at skubbe Li ned og således bevarer moralen i behold. Derimod forbigår Løgstrup, at da den mornede tagbjælke med Li umiddelbart efter knækker, og Li falder ned og slår sig ihjel, spores der ingen fortrydelse på skæbnens vegne hos den hvide dreng, der tværtimod på den følgende side er »i det bedste Humør« (s. 80). Og da Li tidligere i kampen i et mislykket bagholdsangreb er styrtet ned ad en trappe, bliver vi vidne til identifikationsfigurens perspektiv: »Han vilde ikke se efter, om Li havde brækket Armen eller Nakken, saa fejgt havde det Overfald bagfra været.« (s. 63) Der er måde galskaben – og med moralen.⁵

Katamaranen

I 1976 udkom så Bent Hallers *Katamaranen*. Romanen, der i Borgens børnebogskonkurrence blev kåret som årets bedste samfundskritiske børnebog, udløste et ramaskrig i alle landets aviser, der forstærkedes, da forfatteren året efter tillige modtog Statens Kunstfonds treårige arbejdslegat, og kulminerede, da Vestre Landsret i 1979 bekræftede Thisted Byråds ret til at beordre forfatterens underlødige bøger fjernet fra byens bibliotek.

Heller ikke Løgstrup veg tilbage for at blande sig i diskussionen og kritisere bogen. Men for ham var hele miseren ikke som for de fleste, at bogen var vulgær og sædelighedskrænkende, men slet og ret, at den var – en børnebog, og at den som sådan inficerede sin læser med håbløshed. Banen var, som vi har set, kridtet op, længe før Hallers bog så dagens lys, og den 9. november 1977 tog Løgstrup i *Politiken* bladet fra munden med kronikken »Børnesoldater i klassekampen«.⁶

Kronikkens kunstgreb er at foretage en overraskende kobling af romanpersonernes håbløse situation og læserens – og dermed (hvis Løgstrup har ret i sin analyse) at vende forfatterens indignation og kritik (perspektiv om man vil) mod ham selv.⁷ Herved overskrides de faste grænsedragninger mellem værk, forfatter og læser – ikke ved at lade de to sidstnævnte træde ind i værket, men ved at lade romanpersonerne Thomas og Peter træde ud af fortællingen og

forene sig med henholdsvis forfatter og læser.

Romanen skildrer forholdet mellem to drenge i et brutalt nordjysk højhusmiljø, hvor kulde og forældresvig, selvmord og vold udgør hverdagens faste inventar. Den tolvårige Peter er tilflytter, blid af natur og derfor udenfor, indtil han møder den tre år ældre Thomas, der er opvokset i kvarteret og hærdet på dets betingelser. Han er områdets forhadte, men frygtede ener, revolutionær med et flammende had til alt og alle og i stand til at slå fra sig med sin cykelkæde. Han tiltrækkes af Peters uspolerede troskyldighed, mens Peter på sin side både skræmmes af og drages mod den i alle henseender mere erfarne Thomas. Det umage par udvikler hurtigt et venskab på godt og ondt, hvor Peter gradvis indvies i og tilegner sig Thomas' livsstil og holdninger, med dertil hørende overgreb – fysisk og psykisk – fra Thomas' side. De beslutter at flygte til Sverige, bort fra kapitalisternes udnyttelse og morallove. Men deres nødtørftigt byggede katamaran forliser, og efter en desperat kamp på liv og død reddes de i land af en lystyacht, hvis overklasseejer til slut får Thomas' cykelkæde at føle, inden han når at aflevere drengene til politiet.

Løgstrup anstiller nu i sin kronik det tankeeksperiment, at *Katamaranen* havde været lanceret som en voksenbog. Ganske vist er Løgstrup uenig i, hvad han ser som romanens revolutionære budskab, at vi befinder os i en borgerkrigsagtig tilstand, hvor magtmisbrug kun kan bekæmpes med magtmisbrug. Men hvad angår selve bogens miljø- og karaktertegninger, slår Løgstrup straks fast, at vi har at gøre med en »talentfuld« forfatter med »psykologisk indsigt« og »menneskekundskab«, der kan lære den voksne læser mangt om drenges brutale kår i bymiljøet (s. 5). Navnlig hæfter han sig ved den præcise skildring af, hvordan Thomas tvinger sine adfærdsnormer ned over den yngre og svage Peter og således med vold bryder ind i hans urørlighedszone: »Sådan går det til, det er realistisk nok. Thomas er stærk, Peter er svag, og i deres verden gælder den stærkeres ret.« (s. 5)

Og så kommer Løgstrups overrumplende pointe:

Men når forfatteren udgiver bogen som børnebog slår han sig selv på munden. Med sin skildring gør han det samme med det barn, der læser bogen, som Thomas gør med Peter. Forfatteren er stærk, læseren er svag, det er det vilkår, på hvilket en forfatter af børnebøger skriver, til forskel fra det vilkår på hvilket en forfatter af voksenbøger skriver. Forfatteren skildrer, hvor sårbar, hvor prisgivet drengen nu engang er. Jamen har forfatteren da ikke opdaget, at det er drengen, der er hans læser også? (s. 5)

Men det har Haller tilsyneladende ikke. Han lader i hvert fald i forhold til læseren hånt om sin i romanen bevidnede dybe indsigt i barnets sårbarhed og behov for beskyttelse. »Fordi der er noget, der er ham vigtigere end læserens

tilværelse, og det er hans samfundshad. Barnet, der læser hans bog, skal gøres til soldat i klassekampen.« (s. 5)

Men selv på disse præmisser er strategien forfejlet ifølge Løgstrup. En politisk kamp kan nemlig kun føres på overskud – et overskud, der er at hente i den del af tilværelsen, der ligger uden for det politiske, bl.a. i barndommen. Et sådant overskud til konstruktiv aktivitet kan »alene livsforventningen« give, men drengenes flugtforsøg ender i fiasko, og med sin gennemførte desillusionering (»Kun eet er dig vist, og det er dit nederlag«) slukker romanen således ethvert livsmod hos læseren: »Hvad bliver der til overs for bogens personer og læsere? Ikke andet end håbløshed.« (s. 6)⁸

Det er altså håbløsheds-aspektet fra »Moral og børnebøger«, der atter føres i marken. Og skønt Løgstrup klogelig afholder sig fra injurierende beskyldninger om sindssyge og sadisme, synes tankegangen intakt: Her kommer faktisk en – oven i købet præmieret – børnebog, hvis forfatter overhører tilværelsens diktat og inficerer barnelæseren med håbløshed.⁹

Men har Løgstrup ret i denne antagelse? Lader Haller – på bogens egne politisk-revolutionære præmisser – barnelæseren sidde tilbage med en udsigtsløs nederlagsfølelse? Svaret er ikke entydigt, men afhænger af fortolkningen af romanens slutning.

»Flugten til Amerika« mislykkes ganske vist, og dannelsesromanens »hjemme igen« (s. 164) byder ikke på nogen sagosuppe, på hvis bund sorgen kan druknes og trøsten findes. Og dog synes situationen ikke ganske trøstesløs. Da lystyachten om morgenen langsomt glider ind i den mennesketomme havn, kikker Peter over på sin ældre kammerat:

Thomas blev ligesom større nu, men alligevel havde han ikke ret, mente Peter. Man kan ikke flygte, man må kæmpe der hvor man er. Man må organisere børnestrejker, kæmpe på pladsen, lære noget om hvorfor samfundet svigter børnene (...) Han sad og legede med tanken om de plakater han ville klistre op på pladsen, i skolegården, i børnehaven, overalt ... (s. 174)

Det står ikke helt klart, hvori Thomas' fejltagelse består. Er det den voldelige fremfærd som sådan, der skal vige for strejker og plakater rundt omkring? Eller er det blot flugten (til Sverige), der stilles over for »at kæmpe hvor man er«, hvorved – sådan som Borgens dommerkomité antog – de to kampformer ikke alternerer, men tværtimod forudsætter og supplerer hinanden?¹⁰

Under alle omstændigheder får Haller her – hvad Løgstrup læser hen over – skitseret en alternativ henholdsvis supplerende handlingshorisont i forhold til den rene voldsanvendelse. Alt håb lades ikke ude; men gennem den primære identifikationsfigur Peters modnede indsigte forsøger forfatteren faktisk

at forlene barnelæseren med det livsmod, Løgstrup efterlyser. Niddinge-anklagen må frafaldes. Diktatet lydes.¹¹

Og dog har Løgstrup på sin vis ret i sin (fejl)læsning. Den trøstesløse volds-spiral får nemlig helt bogstaveligt det sidste ord, da romanen slutter med lyden fra 'Thomas' cykelkæde, der suser gennem luften. Med bagvægtseffekten og den langt mere dramatiske karakter kommer denne sortie til at stå alene, idet den i barnelæserens bevidsthed helt overskygger Peters umiddelbart foregående refleksioner. Og da er man tilbage, hvor man begyndte: i den totale udsigtsløshed.

Så lidt som i *Bokserdrengens* tilfælde udvider Løgstrup i Haller-kronikken overvejelserne til at omfatte børnebogens eventuelle triviallitterære karakter. Her kunne en nok så interessant kritik af *Katamaranen* imidlertid have sat ind. Et værk hæver sig nemlig ikke over det triviallitterære alene ved i perspektivet at demaskere og bryde med det aktuelle samfunds triviale folkemoral, men ved at bryde med trivialiteten – den manglende kompleksitet – som sådan.

Og skønt Løgstrup har ret i at fremhæve Hallers sine steder store psykologiske indsigt, synes romanens personkarakteristikker undertiden at forfalde til stereotypien. Nok tegnes der et nuanceret og indlevende portræt af Peters og 'Thomas' tilsyneladende hovedfjende: proletardrengen og bandederen Jørgen, der som resultat af det håbløse miljø ender med at kaste sig ud fra højhuset. Men når det kommer til den egentlige fjende: den voksne kapitalist, er der ingen forsonende træk, men alt er lige så sort og hvidt (eller rødt og hvidt!) som i den kamp mellem indianere og blegansigter, der indleder romanen. Da børnene således er blevet hjulpet op på lystyachten, følger en karakteristisk af rekningsmanden, der ikke står tilbage for de Morten Korch'ske klicheer:

Han lignede præcis alt det Thomas hadede. Bare det korte tatkælippede overskæg og påklædningen var nok (...) Manden var klædt i et ulasteligt hvidt jakkesæt. Ikke en plet at se, ingen krøller i bukserne. Han havde brede tennissko på fødderne og under den hvide jakke bar han en højbalset blå rullekravesveater. Hans kasket havde blank skygge og gyldent egeløv. (s. 164, 168)

Men sådan ser 'Thomas ham jo netop, vil man indvende. Javist, men der er intet i romanens perspektiv, der på nogen måde – i handling, tale eller karaktertræk – nuancerer dette syn. Tværtimod understøttes det af mandens forudsigelige borgerligt-voksne replikker: »Hvis I var mine børn (...)«, »Aldrig har jeg været ude for noget lignende.« (s. 168, 166) samt af de anførende sætninger, der viser hans henvendelsesforms udvikling fra det menneskelige til det barske og nedladende, da han opdager, at katamaranens besætning kun er børn. Der er måde med moralen hos kapitalisten – og hos forfatteren.¹²

Moral og voksenbøger – afsluttende perspektivering

Voksenbogsforfatteren skal ikke gå af vejen for at skrive så realistisk, »som var han ude efter at slå ethvert lyssyn ned hos læseren«, hed det i »Moral og børnebøger«. Med den interessante tilføjelse: »Ikke fordi det *behøver* at være hans hensigt, heller ikke fordi det *behøver* at have den virkning« (s. 20, min fremhævelse). Skønt det angivelig hører til sjældenhederne, *kan* en sådan hensigt og virkning altså forekomme.¹³ Og hverken tilværelsens eller Løgstrups diktat hindrer forfatteren i at slå lyssynet ned. Tværtimod: holder han sig tilbage, smører han læseren om munden og lokker for dagdrømmeriet. Den voksne går nemlig til bogen »på sin afstands egen regning og risiko« (s. 20).

Nu er dagdrømmeri jo ingen entydig størrelse. Hvor Løgstrup taler imod at tage livsmodet fra barnet, lader Ibsen som bekendt Dr. Relling advare mod at tage livsløgnen fra et gennemsnitsmenneske. Men sæt nu, at Dr. Relling har ret, og gennemsnitsmenneskets livsmod bygger på livsløgn. Kunne 'smørrelsen' da ikke være på sin plads? Ikke at voksenbogen skal forfalde til det triviallitterære (så lidt som børnebogen *som sådan* er triviallitterær). Heller ikke at hovedpersonens liv partout skal lykkes (som Løgstrup anfører, er afstanden større hos den voksne læser). Men i den forstand, at der – ikke kunstnerisk, men etisk – bør være grænser for den lyssynsslukkende realisme.

Den konsekvens drager Løgstrup imidlertid ikke. Løgstrup sætter nemlig – her som ellers – kunstens erkendelsesmæssige funktion over dens etiske. Eller rettere: han kan ikke forestille sig de to kollidere, skønt hans tanker om børnelitteratur faktisk blotlægger en sådan kollision. Derfor vil han heller ikke vedgå, at børnebogen, der lyder tilværelsens diktat, i sin handlingsmæssige opbygning følger triviallitteraturens skema.

Hvilket hænger sammen med, at Løgstrup fikserer det triviallitterære til en erkendelsesmæssig mangel, ikke til en etisk. I kapitlet om »Poesi og etik« i *Den etiske fordring* (1956) lader han ganske vist poesien og etikken gøre fælles front mod trivialiteten, men den æstetiske overvindelse af trivialiteten er her af rent erkendelsesmæssig art (s. 213-217). Et egentligt etisk kriterium for det triviallitterære giver Løgstrup ikke. Hans ubehag ved det moralsk opbyggelige fornægter sig ikke.

Endelig indtager frihedsbegrebet en central rolle, når Løgstrup betoner, at den voksne går til bogen på »egen regning og risiko«. Men dette viljesaspekt gør jo ikke læserens skrøbelighed og udleverethed til værket mindre. Også den, der ønsker at lege med ilden, har beskyttelse behov. Endvidere står friheden bestandig i fare for at blive overtrumfet af værkets suggestionskraft. Det er Løgstrup interessant nok på det rene med, når det gælder filmen, hvor vi stemningsmæssigt bombarderes »så voldsomt, at vi mister vor frihed« (»Fil-

mens suggestionskraft«, *Kunst og etik*, s. 47). Mens Løgstrup måske undervurderer biografgængerens »tolkende medvirken« (smst.), synes han omvendt at overvurdere afstandens (perspektivets) modstandskraft hos den voksne læser over for håbløshedens infektion. For heller ikke den voksne er i stand til at føre en konstruktiv kamp mod tilværelsens »fornedrelse, nederlag og skuffelse«, som litteraturen netop i kraft af sin realisme kan åbne vores øjne for, uden det overskud, som »alene livsforventningen« kan give. Så derfor, hvad end tilværelsen ifølge Løgstrup måtte diktere: Kun en nidding vover at tage livsmodet fra barnet, gennemsnitsmennesket – ja fra mennesket overhovedet. Er dette end en nidding.

Noter

¹ Løgstrups overvejelser her har en iøjnefaldende parallel hos Martin A. Hansen, der også ser en fare i at konfrontere barnelæseren med kompromisløs realisme – ud fra devisen: »Unge Mand, træd ind til Tigeren, saa lærer du at omgaas Dyrene!« (Hansen (1941), s. 11; jf. Hansen (1948), s. 28 og Hansen (1956), s. 82-84).

² Jf. Grøn (1994), især s. 199-208.

³ Her kommer begrebet kompleksitet ind i billedet. I sit eget bidrag til *Børne- og ungdomsbøger* fra 1969 (»Børnebogen kunstnerisk set«) anbefaler Møller Kristensen, at børnebøger vurderes ud fra samme, rent kunstneriske kriterier som voksenlitteratur og anfører tre sådanne gængse kriterier: enhed, intensitet og kompleksitet. I andenudgaven af bogen fra 1974 omskriver Møller Kristensen imidlertid sit kapitel (der betegnende nok nu kaldes »Vurdering af børnebøger«) og medgiver – bl.a. under inddragelse af og med tilslutning til Løgstrups (uændrede) bidrag –, at man med spørgsmålet om kompleksitet ikke længere kan »isolere de sprogligt-kunstneriske kvaliteter« (s. 32): »For så vidt kan man tale om en vis moral eller belæring (...)« (s. 33)

⁴ Også Bjerg (1986) gør sig til talsmand for en relancering af den opbyggelige historie som etisk formende, se især s. 17-27, 159-168.

⁵ Tilsvarende støder vi i beskrivelsen af bokserlederen, den skaldede blodhund Pai Ting Fu, på den typiske trivallitterære enhed af det gode og det skønne, blot med modsat fortegn: »Han var ogsaa stiv og uhyggelig, som han sad der paa Hesten, og kun hans sorte, grusomme Øjne flyttede sig i det fede Hoved.« (s. 82)

⁶ Endvidere havde flere kritikere allerede ført Løgstrups synspunkter fra 1969 i marken i deres anmeldelse af *Katamaranen*, således bl.a. Ellen Buttenschøn (1976).

⁷ Løgstrups strategi svarer således til hans berømte analyse af D.H. Lawrences forfatterskab i *Den etiske fordring* fra 1956 (s. 40-50): at læse forfatteren mod forfatteren og herved lade denne demaskere sig selv.

⁸ Interessant nok rettedes en beslægtet kritik mod *Katamaranen* fra marxistisk hold. Niels Mors Nielsen (1978) fremhæver, at bogen ikke henfalder til »tilpasningshåb eller reformisme« (s. 52). Haller er »nådesløst realistisk«, men denne styrke er samtidig hans svaghed: »Der fokuseres så meget og så nærsynet på de negative effekter af undertrykkelsen,

at den modstand der findes (...) bliver væk« (s. 51). Forfatteren »afskræller illusioner« og »efterlader sig brændt land« (s. 52), men romanen »lukker selv af i retning af en fremtid: »Læseren lever sig ind i fiktionen og har svært ved at komme ud igen. Der ligger heri en passivisering af læseren.« (s. 53)

⁹ I et håndskrevet forarbejde til kronikken blandt Løgstrups efterladte papirer hedder det således: »Jeg siger det lige ud som jeg mener det, det er sindssygt, at det er en Børnebog.« (Løgstrup Arkivet, Aarhus Universitet, fasc. III.21.33, s. 4) I den trykte kronik er det nedtonet til: »Det forrykte er, at bogen er en børnebog.« (s. 5)

¹⁰ I dommernes vurdering hedder det: »Den ene indsats forudsætter den anden. Hver for sig bliver de for lidt. Tilsammen får de gennemslagskraft. Kampen og organiseringen er den politiske katamaran, som ikke fører til et idealiseret Sverige, men til et bedre Danmark.« (Melbye m.fl. (1976), s. 148) – Hallers svar på Løgstrups kronik kunne måske tyde på, at Haller ikke er ganske uenig i denne vurdering: »Har de unge grund til at nære tillid til den demokratiske forfatning? Hvad bliver der gjort?« (Haller (1977), s. 5)

¹¹ Af Hallers svar til Løgstrup (Haller (1977)) fremgår det da også flere steder, at netop bekæmpelsen af børnenes modløshed og håbløshed har ligget ham på sinde. Ligeledes hedder det i *Katamaranen*: »De [rige] lever fedt og stort og fornemt ved at stjæle fra arbejderne, deres arbejdskraft, deres produktion, deres *linsmod* alt stjæler de, de svin.« (s. 67, min fremhævelse)

¹² Da Borgen ved årsskiftet 1975/76 udskrev sin konkurrence, udsendtes pjecen *Skriv en børnebog for de 10-14-årige*. Her kunne interesserede foruden af de egentlige konkurrenceregler lade sig inspirere af en række oplæg (arbejds papirer) fra Ole Thestrup, Torben Weinreich og Søren Vinterberg, der sammen med Iben Mejlbye tillige udgjorde dommerkomiteen. Arbejds papirerne er præget af tidsånden. Da Weinreich således f.eks. skal illustrere, hvordan forfatteren kan gøre problemerne konkrete gennem handling, lyder mønstereksemplet: »Hvis en kapitalist er en led skid (og det er han* sgu nok), så nøjes ikke med at fortælle det. Lad ham handle som en skid, så enhver kan se det. Og beskriv så de andre personer efter deres måde at forholde sig til skiden på. *Kønsrolleproblem: de socialistiske bøger kender praktisk talt kun til han-kapitalister (det er typisk – og det skal fremhæves!). Lad os få nogle lede kapitalist-kællinger frem på scenen.« (s. 18) – Til sammenligning er det interessant, at Møller Kristensen i »Vurdering af børnebøger« fra 1974 fastholder kompleksitet som kvalitetskriterium for børnebogen, samtidig med at han åbner for »en vis moral og belæring« (jf. note 3) og tilføjer, at »der kan ikke være noget galt ved at en børnebog f.eks. rummer en socialistisk orientering« (s. 33).

¹³ En vis inkonsekvens præger dog her Løgstrups tankegang. For senere i artiklen hedder det om voksenforfatteren (med en uspecificeret henvisning til Villy Sørensens æstetik): »Tage det hen som det der ikke kan være anderledes, at et menneske bedrages for sit liv, er *ugørligt*. (...) Voksenbogens sortsyn sætter ikke børnebogens lys syn ud af kraft, såvist som håbet – uindfriet – gør sin ret gældende i *anfægtelsen* over, at det gik den voksne anderledes end barnet ventede.« (Løgstrup (1969), s. 22, min fremhævelse) Man kunne som mulig inspirationskilde for Løgstrup pege på essayet »Digteren og virkeligheden« i Villy Sørensens *Hverken-eller* (1961), især s. 116-117.

Litteratur

- Bjerg, Svend: *Fortælling og etik*, Gyldendal, Kbh. 1986.
- Buttenschön, Ellen: »Præmieret afstumpethed«, *Jyllands-Posten*, Viby J. 29.11.1976, s. 8.
- Grøn, Arne: »Subjektivitet og livsytning«, *Fønix*, nr. 4, Kbh. 1994, s. 194-212.
- Haller, Bent: *Katamaranen*, Borgen, Kbh. 1976.
- Haller, Bent: »De forsømte og desperate unges historie«, *Politiken*, Kbh. 15.11.1977, sekt. 2, s. 5.
- Hansen, Martin A.: »Jakob Ærlig og de gode Bøger«, *Nationaltidende*, Kbh. 27.03.1941, s. 9-11.
- Hansen, Martin A.: »Om Holger, Robinson og Læsning«, *Bogormen*, nr. 2, Kbh. 1948, s. 25-30.
- Hansen, Martin A.: *Midsommerkerens*, Gyldendal, Kbh. 1956.
- Kristensen, Sven Møller: »Børnebogen kunstnerisk set«, i: Sven Møller Kristensen og Preben Ramløv (red.): *Børne- og ungdomsbøger. Problemer og analyser*, Gyldendal, Kbh. 1969, s. 27-35.
- Kristensen, Sven Møller: »Vurdering af børnebøger«, i: Sven Møller Kristensen og Preben Ramløv (red.): *Børne- og ungdomsbøger. Problemer og analyser*, 2., rev. udg., Gyldendal, Kbh. 1974, s. 25-33.
- Kristensen, Tom: *Boksverdrengen*, Chr. Eriksens Forlag, Kbh. 1925.
- Løgstrup, K.E.: *Den etiske fordring*, Gyldendal, Kbh. 1956.
- Løgstrup, K.E.: *Kunst og etik*, Gyldendal, Kbh. 1961.
- Løgstrup, K.E.: »Moral og børnebøger«, i: Sven Møller Kristensen og Preben Ramløv (red.): *Børne- og ungdomsbøger. Problemer og analyser*, Gyldendal, Kbh. 1969, s. 19-26 (uændret i 2. udg., Gyldendal, Kbh. 1974, s. 18-24; delvist genoptrykt under overskriften »Barnets tilværelse og gudsriget« i *Skabelse og tilintetgørelse*, Gyldendal, Kbh. 1976, s. 251-252).
- Løgstrup, K.E.: Fasc. III.21.33 (u.tit. [Katamaranen]), håndskr., ca. 1977, s. 1-15 (upubl. forarb. til nedenst. art., tilgængelig som mikrofilm på Løgstrup Arkivet, Aarhus Universitet).
- Løgstrup, K.E.: »Børnesoldater i klassekampen«, *Politiken*, Kbh. 09.11.1977, sekt. 2, s. 5-6 (delvist genoptrykt under overskriften »Katamaranen« i *System og symbol*, Gyldendal, Kbh. 1982, s. 192-195).
- Melbye, Iben, Ole Thestrup, Søren Vinterberg og Torben Weinreich: »Vinderen af Borgens børnebogs konkurrence 1976: Bent Haller: Katamaranen« (Dommernes vurdering), *Børn og bøger*, nr. 3, Odense 1976, s. 144-148.
- Nielsen, Niels Mors: »Slaget om Bent Haller«, *Hug!*, nr. 18, Kbh. 1978, s. 47-53.
- Thestrup, Ole, Søren Vinterberg og Torben Weinreich: *Skriv en børnebog for de 10-14-årige*, Borgen, Kbh. 1975.